

Farkas Gyula: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban. 1867—1914.
 A Magyar Történelmi Társulat Könyvei III. E. n. (1938.) 304 l.

Az irodalomtörténeti kutatás középpontjában régebben a művészi egyniség és a műalkotás vizsgálata állt — újabban a figyelem mindinkább irodalmunk egésze felé fordult. Igaz, hogy az „irodalmi élet” előbb sem volt ismeretlen fogalom és hogy e nemben is becses alkotásokkal dicsekedhetünk (pl. Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza), de rajta inkább csak a külső, sokszor az irodalomtól nagyon is távolfekvő viszonyok rajzát értették. Elsőrangú kérdéssé nem emelkedett. Csak a szellemtörténeti módszer kialakulásával emelkedett az irodalmi élet az önálló tudományos kategória rangjára. Az irodalomnak mint az egységes szellemi élet megnyilatkozásának vizsgálata az irodalombolcsélet területéről áttolódott az irodalomtörténetre, és ezzel egyidejűleg megkezdődött az újonnan értelmezett irodalmi élet belső törvényeinek felkutatása.

Újabb irodalmunk társadalmi szerkezetének bemutatását tűzte ki céljál Farkas Gyula. Módszertani vezérelve az írói nemzedék. Az egymásután fellépő s a különböző kapcsolatok révén sorsközösséget vállaló írói csoportok ellentétes magatartásából támadó feszültség az irodalmi élet mozgató ereje. Az összetartozás tényét és tudatát, valamint a belőlük származó nemzedéki harcot Farkas Gyula származási és műveltségi okokra vezeti vissza. A XIX. század első harmadának irodalmi fejlődését *A magyar romantika* (1930) c. könyvében a Tiszántúl, protestáns — Dunántúl, katolikus ellentét kirobbanásával, majd ennek egy magasabb szintézisbe történt kiegyenlítődéssel magyarázta. A reformkorszak íróit nem annyira táji-felekezeti mint inkább kor- és társadalmi különbségek szerint csoportosította *A fiatal Magyarország kora* (1932) c. munkájában. Legújabb kötete, *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban* a kiegyezéstől a világháború kitéréséig terjedő félszázadnak irodalmi életét foglalja rendszerbe, elsősorban faji-nemzeti alapon.

Farkas Gyula a fejlődést 10—10 év forduló szerint ritmizálja. 1867: a király és a nemzet kibékül, felvirrad az alkotmányosság, a békés alkotás, a gazdasági és szellemi többtermelés korszaka. A költő hő óhaja — úgy látszik — teljesül: künn hatalmas, benn virágzó és szabad! De irodalmunk szociológiai elemzése más képet mutat. Az irodalmi Deák-párt örökébe Gyulai Pál és írói köre (Szász Károly, Salamon Ferenc, Baksay Sándor, Abonyi Lajos, Vadnai Károly, Lévay József stb.) lép. Kezükben központosul az irodalmi élet minden hivatalos hatalmi eszköze. Mindnyájan a történelmi magyarságból származnak, mindnyájan kálvinisták. Mellettük — és nem velük! — két költő: Jókai és Vajda János, a népszerűség nábobja és a népszerűség koldusa. Szerepük végzetes: Jókai a közönség szívét fordította el Gyulaiéktól, Vajda, akaratlanul is, tüntető magányosságával a fiatalabb írókat állította csatasorba ellenük. A Gyulaiéknál ifjabb nemzedék sorsában is, szerepében is tragikus. Az abszolutizmus dermesztő lehellete a törzsökös magyarság utánpótlását még virágjában pusztította el. Zilahy Károly, Bajza Jenő, Tisza Domokos, Dömötör János, Tóth Ede, Csepreghy Ferenc fiatalon húnytak el; Arany László, Asbóth

János, Szász Béla pályát cseréltek; Benedek Aladár, Győry Vilmos, Dalmady Győző lantja lassanként elhalkult. Csak Tolnai Lajos vívott ki magának éppen nem rokonszenves helyet az irodalmi életben. Ennek a nemzedéknek kihullása súlyos következményekkel járt. Fellép az asszimilált (német- vagy zsidósármazású) írók első csoportja, a Kávéforrás tagjai — Rákosi Jenő, Dóczi Lajos, Ágai Adolf, Hevesi Lajos, Toldy István, Kaas Ivor — és friss energiával foglalja el az üres helyeket. Gyulaiék nem idegenkednek tőlük. 1870—1880: nem nemzedék, csak kortársi csoport kapcsolódik be a szellemi életbe: az Abrányi-fivérek, Bartók Lajos, Gozdsu Elek, Petelei István s a náluknál jóval jelentősebb Beöthy Zsolt, Vargha Gyula, Péterfy Jenő. 1880—1890: az évtized elején egy célkitűzéseiben összeforrt nemzedék kér helyet magának az irodalmi életben. Többnyire lírikusok: Reviczky, Komjáthy, Endrődi, Gáspár Imre, Rudnyánszky Gyula. Műveltségüknek gyökerei tót-német felvidéki városok talajába ereszkednek, vallásukra nézve katolikusok. Nehezen érvényesülnek — minden hely betelt. Még Mikszáth Kálmán is lassan kelt figyelmet. Ebben az évtizedben tűnnek fel — egymástól függetlenül — Bródy, Herczeg, Gárdonyi, Justh, Ambrus, Tömörkényi, Werner, Rákosi Viktor, Szomaházy, Palágyi. Jelentős lírikus az irodalmi élet „napos oldalán“ csak Kozma Andor és Szaboleska Mihály. 1890—1900: Kiss József megindítja a Hét c. folyóiratát. Körülötte öntudatos nemzedék szervezkedik: Kóbor Tamás, Makai Emil, Ignotus, Heltai Jenő, Szomorj Dezső, Szilágyi Géza az ismertebb nevek. A Hét szelleméhez asszimilálódik Zempléni Árpád, Pékár Gyula. Egyéniségüket csak néhányan őrizték meg: Sajó Sándor, Hevesi Sándor, Andor József, Schöpflin Aladár, Lampérth Géza. A színmagyar Szentessy Gyulát csak kevesen veszik észre. A század végén bekövetkezett a magyar írói társadalom legfiatalabb rétegének elidegenedése. 1900—1914: A magyar regeneráció kezdete. Gyulai visszavonul, az irodalmi vezetés Beöthy Zsolt, Rákosi Jenő, Kiss József, Herczeg Ferenc és Ignotus között oszlik meg. Körülöttük zajg az irodalmi élet, amelyben elsősorban a zsidósármazású intellektuelek hangoskodnak (Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Szép Ernő, Biró Lajos stb.) De gyülekeznek már a magyar fajból sarjadt költők is. Magányosan indulnak: Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Tormay Cecil, Harsányi Kálmán. Az egyetemen, Négyesy László stílusgyakorlatain találkoznak először egymással Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Juhász Gyula. Egy másik csoport az Eötvös-kollégiumban alakul ki: Szabó Dezső, Laczkó Géza, Kunz Aladár. (Az Eötvös-kollégium szellemtörténeti szerepét Farkas nagyon szépen emeli ki.) Ők mindnyájan hamarosan találkoztak zsidósármazású író társaikkal a mindennapiság fölé emelkedő szellemi élet síkján. Egyébként lassan érnek s csak későbbben fognak érvényesülni. Egvelőre még árnyékba borítja őket a legvégtetesebben asszimilált magyar költő, Ond vezérnek zsidó radikális szellemi környezetbe tévedt unokája: Ady Endre.

Az írói rend társadalmi összetételével azonos képet mutat az irodalmi élet másik sarka: az olvasóközönség. Az abszolutizmus megtizedelte a nemzeti réteget, a törzsökös magyarság lesüllyed, a népi utánpótlás megszűnik, az intelligencia sorait az asszimiláltak töltik ki. A főváros egészen elidegenedik. Az irodalmi élet eszközlői mindjobbán elszigetelődnek: az Akadémia szépirodalmi osztálya csak anakronisztikus műfajokat díjazhatott, a Budapesti Szemle nem a napi szükséglet kielégítésére gondolt, a Kisfaludy Társaság szerény anyagi körülményei miatt nem fejthetett ki mélyebb hatást, a Petőfi Társaság kiad-

ványai sem tudták felvenni a versenyt az üzleti alapon álló vállalatokéival. A rövidletű komoly folyóiratok nem a közönséghez, hanem az írókhoz szóltak. A közvéleményt az idegen tőke szolgálatában álló sajtó irányította; a könyvkiadást sem a történeti magyarság tartotta kezében. Nem csoda, ha a nagyközönség irodalmi ízlése vajmi sekélyes volt. A Hét, szerkesztőjének dicsőítésén kívül, az üzleti nyereséget tekintette főcéljának. Az Új Idők amolyan modern családi lap volt s elsősorban szórakoztatni akart. Ady nemzedékének legfőbb szócsöve a Nyugat; ebbe Ignotus las-anként beleviszti a forradalmi baloldali politikát.

Nemcsak az írói magatartás szerep, az irodalmi mű is az. Jelentőségét életformáló hatása szabja meg. A századvég lírájának sötét pesszimizmusa és hangoskodó pátosza a világnézeti válság terjedését, a költői irányok hadsoraik kialakulását tükrözi. Regényköltészetünk a történelmi tudat elhomályosodását, a társadalomszemlélet kritikátlan felületességét mutatja. A századeleji líra forradalma a társadalmi és a politikai erők mérkőzése. Az újonnan fellépő költők felveszik az elejtett fonalat, de szélesebb érvényesülésük elé az értetlenség, a társadalmi szétvonás, az elhomályosult öntudat, a történeti folytonossági tudat hiányának sziklatorlaszai merednek. A tisztánlátás egyre nehezebbé válik — kárhozatos félreértések, tragikomikus szerepcserék nyomában elhangzik az erkölcstelenség, az érthetlenség és a magyartalanság hármas vádjá Ady költészete ellen. Pedig Ady lírája egy haldokló népiesség utolsó jalkiáltásának tetszik: benne eszmél a magyarság újra tisztázó-önmagára.

Farkas Gyula könyvének jelentősége nem a részletekben, hanem az egyes tényeknek szerves és rendszeres egészé formálásában van. Az *asszimiláció kora* sok tekintetben úttörő mű: első ízben világítja át egy egységes szempont röntgenlampájának fényével újabb irodalmunk bonyolult szövődését s első ízben igyekszik a fejlődés menetét szerkezeti összefüggéseiben megmagyarázni.

Az ilyen nagyszabású seregszemle persze nincsen kényszerű általánosítás nélkül. Bármennyire rugalmasan értelmezi is Farkas Gyula a nemzedék fogalmát, a rendszer kedvéért itt-ott erőszakot kellett tennie az anyagban. Egy-egy nemzedék vagy írói csoport szűkre szabott időtartama sem indokolt minden esetben. Egyoldalúnak érezzük sokszor azt is, hogy — noha éppen asszimilációról van szó — íróink nemzedéki hovatartozását csupán pályakezdő állásfoglalásuk dönti el s további szereplésük már kisebb súllyal esik latba. A könyv egyik-másik kitétele szerzőjének arra az előfeltevésére látszik utalni, hogy a magyar irodalom szellemét csak törzsköcs magyar értheti meg — másutt viszont azt vallja, hogy a magyarság nemcsak vérbeli, fajbéli ösztön, hanem lelki alkat és így fejlődési lehetőség is. Némi ellenmondás található a közönség szellemi magatartásának rajzában is. Miképpen lehetséges, hogy ugyanaz a társadalom, amely „irtózott minden komolyabb olvasmánytól“, „elterjedt ferdítésekben“ olvasta Turgenyevet, Gogolt, később Tolsztojt, Dickenst, Thackerayt, Bret Hart-ot? Mindez azonban alig változtat Farkas Gyula rendszerének belső igazságán. Alapelve, amellyel irodalmi életünk feszültségeit magyarázza, nem kívülről beleerőszakolt idegen szempont, hanem a korszak irodalmi tudatában gyökerező valóság. Ezt a korabeli nyilatkozatok hosszú sorával igazolja.

Az irodalomtörténet szempontjából Farkas Gyula korpének nem is helyessége, hanem használhatóságának mértéke kérdéses. A színelőadást megbíráhatjuk a színpalak mögöl is. De a darab lényegét és szándékolt hatását

mégis csak a nézőtér távlatából fogjuk igazán megérteni. Az irodalomtudomány sohasem mondhat le a költői alkotások művészi értelmezéséről, s a szociológiai vizsgálat eredményeit csak akkor tudja felhasználni, ha köztük és az irodalom lélektani esztétikai meg stiláris-műfaji jelenségei között okozati kapcsolatot állapíthat meg. Vajjon Vajda komor világfájdalma, Reviczky álmodozó impresszionizmusa, Tolnai dühödt személyeskedése, Mikszáth cinikus kedélyeskedése az asszimiláció eredménye? Vajjon Ady másképp éli-e át Párizst, másképp énekl-e meg Lédát, ha a Budapesti Hírlap és a Hét szerkesztője történetesen törzsökös magyar? Szerzőnk maga is elismeri, hogy költőink „az irodalmi harcra nagyrészt oda sem figyelve, daloltak tovább, amint géniuszuktól megszállottan dalolniok adatott“. Farkas Gyula szociológiai szemléletének paradoxonja, hogy ámbár az irodalom életére vonatkozik, hasznát elsősorban a köz- és a művelődéstörténet fogja látni. Alig kétséges, hogy a századforduló irodalmi tudatának kialakításában az asszimiláción kívül egyéb erők is kivették részüket.

Ne gondoljuk azonban, hogy tudományunk csak közvetve tudja Farkas Gyula könyvét gyümölcsözően felhasználni. Ő ugyan irodalomszociológusnak vallja magát, közben mégis pazar kézzel szórja az irodalomtörténeti megállapítások kisebb-nagyobb gyöngyszemeit. Milyen pompás képet kaptunk Vajda Jánosról, Reviczkyről és kisebb kortársairól, Arany szétágazó és mély határsáról! Sok finom megfigyelése közül álljon itt egynehány: a századforduló körül nem költészetünk, hanem kritikánk hasadt ketté; Gárdonyi társadalmi regényei lírai vallomások; a Hét nem a Nyugatnak, hanem a Színházi Életnek volt előfutára; Ignótus az új irodalmat inkább kompromittálta, mint segítette. És külön ki kell emelnünk, hogy Farkas Gyula megállapításai nemcsak meggyőzők, hanem szellemesek is. *Az asszimiláció kora* ritka élvezetes, szinte drámaian izgalmas olvasmány. Benne Farkas egyéni stílusa önmagára talált: módszer és kifejezés művészi egységbe olvad össze. Tömör és plasztikus jellemzőmódja a legnemesebb hagyományok folytatója; enyhe iróniája, a tárgyilagos előadás mélyén parázsló pátosza, egy-egy gondolatmegszakítással hosszú gondolatsorokat ébresztő céltartossága legjobb tanulmányíróink sorába emelik.

Az asszimiláció korának erjesztő és fejlesztő hatása nagyobb lesz Farkas eddigi köteteinél. Bátor és eredeti kezdeményezése akár helyeslésre, akár ellentmondásra, akár kiegészítésre, akár kritikára — mindenképen továbbkutatásra serkent.

Solt Andor.

Császár Elemér: Arany János. (Egyetemi előadás.) Bp., 1938. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Kis 8°. 159 l. Kiadja a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ifjúsága.

Helyes gondolat egyetemi tanárok előadásait a hallgatóságon túl, a nyomtatott betű szárnyain, egy nagyobb szellemi közösség részére is hozzáférhetővé tenni. Hosszú évek vizsgálódásainak, munka közben leszűrt eredményeinek ez a desztillált formája kiváltképpen alkalmas arra, hogy beletekinthesünk a „műhelybe“, melyben a tudományos tervek és gondolatok létrejöttek, módszeres formát kaptak.

Császár Elemér most kiadott előadásában a legnagyobb magyar költőt élő és alkotó emberré formálja, s bár azok az adatok, melyeket az előadásra fontosnak tartott, többnyire ismerőseink, mégis finom elemzéssel, a lélektani

motiválás logikusságával kapcsolja ezeket össze, és a szerkesztés mellett stílusának hajlékonyságával műélvezetben is részesít. Sohasem száraz vagy pusztán adatközlő, de nem is fellengős. Meleg szív optimizmusa ömlik ezeken az előadásokon végig. Császár Elemér a katedrán is ítéleteinek határozottságával és megállapításainak súlyával érezte módszerének egyéniségét. A Gyulai-hagyomány a pozitívizmus munka-folytatásában jelölte ki útját. A módszer nála az ismeret-átadás, az anyagközlés természetességében, de a téma újszerű bemutatásában is érvényesül.

A legnagyobb szeretettel előadásaiban Petőfi és Arany életművét tárgyalta, ámbar fejlődéstörténeti szempontból talán értékesebbek dráma- és regénytörténeti előadásai; olyan átfogó szempontok szerint azonban egy költőről sem rajzolt képet, mint Arany Jánosról. Arany emberi egyéniségének prizmáján keresztül szűri át költői alkatát is. Költészetének és egyéniségének legjellemzőbb vonását a *tudatosságban* látja. Ez a *tudatosság* három pilléren nyugszik: a páratlan műgondon, a hallatlan kötelességérzésen és a végtelen szerénységen. Jellemző, hogy míg a legtöbb költő műveinek javíthatóságát, szövegvariációit a nyilvánosság, mintegy a közönség szeme előtt teszi, addig Arany a műalkotásnak ezt a belső harcát saját lelkében, a hosszú és körültekintő alkotó-folyamat ideje alatt alakítja ki; ez az oka annak, hogy „verseit addig nem adta ki, míg azok a legművészebb alakot el nem érték”. Szemérmesen irtózott a kíváncsikodók profanizálásától s „készülő verseiből a világért sem olvasott volna fel”; ezt „ha kénytelen volt engedni, s egyik-másik művét még a befejezés előtt meg kellett mutatnia, ettől az alkotásától rendszerint elment a kedve”.

Ennek az *Arany*-könyvnek legnagyobb részét a *Toldi*-trilógia analízise foglalja el. Részletesen rávilágít mindazokra a problémákra, melyek a *Toldikkal* kapcsolatban az irodalomtörténeti kutatás során fölmerültek. Esztétikai, műfaj-történeti és módszertani vizsgálatát nyújtja a trilógiának. Okfejtéssel a *Toldi estjéjét* tragikus eposznak jellemzi. Voinovichcsal szemben a *Bolond Istók* Klárcsi-epizódját hitelesnek tartja: ismerve Arany elméletét az epikai hitelről, nem valószínű, hogy „minden alap nélkül beillesztette volna ezt a mozzanatot művébe”. Érdekes az a fejtegetése, ahogyan a hún-eposz töredékességének okát indokolja: „a befejezetlenség igazi oka az epikai hitel végzetes elmélete. A húnok sorsáról ugyan maradt fenn elég adat, s így az epikai hitel meg lett volna az eposz számára, de — s ez volt a szerensétlenség magva — Arany kezdettől fogva arra idegezte be magát, hogy Csabát állítja középpontba. Már pedig az ő alakja élt ugyan a magyar nép képzetében, de a hún birodalom fölbomlásáról csak rideg történeti adatok szóltak, amelyekből eposzt *költetni* lehetett volna, de *alkotni* nem: költeni pedig ekkor, a 60-as években Arany nem mert. Később, a 80-as években meg lett volna hozzá a bátorsága, de akkor már nem volt sem ideje, sem ereje. Ez a hún eposz tragédiája.” — Értékes megfigyelés, hogy két legnagyobb alkotásában, a *Toldi*-ban és a *Buda halálában* a két nagy „hősnek” nincs hozzájuk méltó ellenfele. Arany mind Toldi Györgyöt, mind Budát csak típusként mutatja be, az izzig-vérig ember-hősökkel szemben, holott az eposzok drámai érdeke fokozódott volna, ha önmagukhoz méltó ellenfelekkel küzdenének; bár az is igaz, hogy mindkettőnek elsősorban önmagát kellene legyőznie: ez azonban egyiknek sem sikerül. De ez korántsem jelenti Arany

alkateremtő-tehetségének fogyatékoságát, hiszen Kémény Zsigmond és Katona József mellett ő irodalmunk legnagyobb emberábrázolója.

Arany teremtő művészetének szemléltetésére pompásan használja fel írónk a *Katalin*-t. Ennek a borzalmasan romantikus, mesei elemeivel már a ponyva határait súroló történetnek Arany annyi művészi hitelt adott, s benne olyan eleven életet teremtett, amelyhez hasonló példát csak Shakespeare művészetéből meríthetünk: „a merész eseménysorozatot a romantika világából be tudja emelni a *realitás világába*“. Újabbán a Shakespeare- és Byron-hatást túlozzák Arany művészetének kialakulásában. Császár helyesen hangsúlyozza, hogy Arany a *Bolond Istók*ban és a *Katalin*ban mesterét is fölülmúlta, balladáihoz is Shakespeare csak indítékot adott az örültség ilyen fajta művészi értékesítésében. Rámutat végül arra is, hogy a *Pázmán lovag* nem víg ballada, hanem kisebb elbeszélő költemény; szerkezetében pedig háromfelvonásos vígjáték csíráját érzi.

Előadásai során Császár mindvégig finom erudícióval érezteti, hogy Arany alkotó-képzetele milyen páratlanul gazdag, sokrétű és eredeti. Arany költői művének csúcspontját a *Toldi*- és a hún-trilógia mellett balladáiban látja, de tárgyalása során kiemeli a *Bolond Istók* és a *Katalin* értékeit is.

Császár Elemérnek ezt az 1936—37-ben elhangzott Arany-előadását dékán-ságának emlékére a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ifjúsága adta ki. Császár, a professzor ezt a kedves figyelmet méltán megérdemelte, mert akik tanítványai lehettünk, mindenkor bámulattal tekintünk hatalmas tudására, óriási munkabírására, határozott kritikai szellemére és megértő, nobilis mérték-tartására, s épp ezért szeretettel látjuk benne ma is mesterünket. Valóban a magyar irodalom történetét adta: a művek és írók gondos elemzését, egymáshoz és a világirodalomhoz való viszonyukat, a magyar szellem kor és egyéniség megszabta hullámfodrait; értékelésében pedig mindig ott élt döntő szempontul annak a vizsgálata: mennyiben szolgálták a magyarság lelki emelkedését. Tanításából a nemzeti és erkölcsi értékek megbecsülése sugároz a hallgatóságra, az „irodalom ethosza“, az a tanulság, amit Arany életművéből így szűr le: „becsüljük meg nemzeti irodalmunk legdrágább kincseit, ragaszkodjunk ahhoz a költészethez, melynek Arany szavaival szólva: nőttön-nő tiszta fénye, amint időben-térben távoznunk tőle.“

Kozocsa Sándor.

A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztyén (református és evangélikus) egyházi írói. Szerkeszti és kiadja: dr. Incze Gábor, Budapest.

A régi magyar irodalom termékei egyre jobban a könyvtárak polcain rejtőznek; a nagy egyéniségek is ritkán jutnak méltó kiadáshoz, magának az irodalomtörténetírásnak is van olyan iránya, amely csak a szépirodalmat veszi számba, azt vallván, hogy a nemzet szelleme legerőteljesebben a költészet formáiban nyilatkozik meg. A hétköznap embere keveseket érdekel, pedig egy nemzetnek — sajnos — mindig több a közembere, mint a vezéri egyénisége.

Köszönettel regisztrálja tehát folyóiratunk Incze Gábor vállalkozását, a XVI. és XVII. század protestáns egyházi íróinak kiadását. Incze Gábort ugyan vallási nézőpont vezet a kiadandók megválogatásában, nem az irodalmi érdek, de tagadhatatlan, hogy kiadványaival hozzásegít e két század szellemi életének hívebb képéhez. Látjuk a problémákat, amelyek a kort foglalkoztatták,

halljuk a hangot, amelyen a maguk meggyőződését terjesztgették, megismerjük a gondolkozást, amely életüket vezette.

Sorozatának XI. füzeté jelent meg a közel napokban: Lippóci Miklós-nak, Thököly udvari prédikátorának lelkes beszéde annak örömére, hogy a protestáns hadak visszaszerezték Kassát. És mily jól csik ebben, a protestáns diadalt ünneplő szónoklatban olvasni ezeket a sorokat: „A kedves Patria, mint bölcs Salviaanus mondotta, édes nevelő hazánk, nem mostohánk, hanem édes-anyánk, ki minket méhéből szült, kebelében táplált, nagy gonddal és szorgalmatossággal felnevelt és serény ifjakká és férfiakká tött. És vajjon Isten után kinek tartoznának többel a fejedelmek, mint édes hazájuknak? Kiket szült, felnevelt, felemelt, tisztel, érettek fírad, ruház, táplál s minden javait vélek közli Innét, amint Stobaeus előhozza, Herocles a patriát mintegy valami istennek és első s igen nagy szülének nevezte. Azért nemcsak atyánknak, anyánknak, barátinknak és magunknak nemzett minket édes hazánk, hanem magának is életünk fogytáig való szolgálatára!” — Ine, a hazaszeretet köteles érzésének hirdetése 1632-ben!

Mivel azonban Incze Gábor vállalatát az irodalomtörténet szakemberei sem igen ismerik, számbavcszem az eddig megjelent füzeteket. Az I.-ben prózai antológiát kapunk a két század teológia szempontjából érdekes írásaiból (Alvinczi Péter esketési beszédét 1632-ből, egyik egyházi beszédét s egy töredéket; Geleji Katona nagypénteki beszédét; Gyulai Pál dobi lelkész intelmét a táncról; Zvonarics Mihály egyik prédikációját; részletet Bornemisza prédikációs-könyvének V. kötetéből; végül ima- és szertartáskönyvekből néhány érdekes lapot). A II. füzetben már egy író jelenik meg: Alvinczi Péter. Három művét és nyolc prédikációját közli. A III. szám imádságoskönyvecske: Szöllősi Mihály műve, a Bujdosó Magyarok Füstölgő Csepüje (1676). A IV. Medgyesi Pál angolból fordított híres Praxis Pietatis-a (1636). Az V. ugyancsak Szöllősi Mihálynak műve: Lobogó szövétnék vagy a lekipásztorságnak tiszta tüköre (1676). A VI. is Thököly mozgalmához kapcsolódik, Tholnai Mihály könyve, Szent Had (1676). Ebbe az időszakba tartozik a XI. szám is, Lippóci említett ünnepi szónoklata Kassa városának megvettetésekor. A VII. és IX. szám a magyar kálvini tanítás hősi korszakába vezet; amaz Melius könyve (A Szent Pál apostol levelének mellyet a colossabelieknek írt prédikáció szerént való magyarázata, 1561.), emez „Az Úrnak Vacsorájáról való közönséges keresztyéni vallás, 1559“, a református és evangélikus irány magyarországi elkülönülésének legfontosabb dokumentuma. A X. füzet a XVII. század tipikus hitvitája: Pápisták Kerengője, 1661. Általánosabb erkölcsi tanulást szolgál a VIII. szám: Polgári Gáspár írása a káromkodásról (Mérges golyóbis, 1706).

Mind érdekes kortörténeti emlék. Őszinte jóindulattal kívánunk Incze Gábor vállalatának sikert protestáns testvérei között; és reméljük, hogy a siker majd módot ad neki, a XVI.—XVII. század protestáns imakönyvei legjobb ismerőjének arra is, hogy a vitatkozás mellett a régi magyar vallási áhíthat szavát is elébetárja a mai magyarságnak.

H. M.

Koczogh Akos: Expresszionizmus. Bp. 1938. Minerva-Könyvtár 120 sz.

A szerző a német és a magyar expresszionizmussal foglalkozik; könyve címe tehát többet mond, mint kellene. Amit azonban erről a nehezen megfogható kérdé-ről előad, az — mai ismereteink szerint — teljesen kiállja a

kritikát. Egységes szellemi áramlás útját próbálja megjelölni a primitív népek kifejezési módjától kezdve a történelem stílusain át maig. Nagy érdeme, hogy ebben forrásainak ellenmondásai közt sem téved el. Világos látását a magyar irodalmi expresszionizmus bogozgatása közben sem veszti el. Az utóbbi területen kevés előmunkát előzte meg. De a német forrásokon megerősödött ítélete azt jelentősen bővítette és magyar szemelvények kapcsán ügyesen el is mélyítette. Könyve a nehéz kérdésnek jeles összefoglalása. Pf.

Klenner Aladár: Eck Bálint, Thurzó Elek humanista pártfogoltja. (Bölcsészettudományi értekezés. — Hely és évszám nélkül.)

Különösen XVI. századi szellemi életünk története mindaddig hiányos lesz, amíg a magyar humanizmus latinul írt termékeit jól át nem kutatják. Az egyetemek és Társaságunk elnöke, Pintér Jenő, már régebb óta buzdítja az újabb nemzedéket ennek a munkának elvégzésére. Hogy ilyen megfelelő művek minél könnyebben hozzáférhetővé váljanak, Szegeden Főgel József és áldozatos munkatársa, Juhász László, már sok jeles szövegkiadást nyújtottak a „*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*“ c. vállalatban. Ebben a XVI. század is jelentős képviselőt kapott. Klenner Aladár Eck Bálintot gondos feldolgozásban mutatja be. (Sajnos, igen kevés eredeti szöveggel.) A munka azért is értékes, mert arról a humanistáról szól, aki jellegzetesen képviseli korát s így meglátszanak működésében az akkori nemzeti irodalom humanista gyökerei. (Például a Maecenas-viszony, a házasságról, az elhanyagolt vallásról, a barátságról és összetartásról, a világ megvetéséről, Thurzó házatájának leírása, Krisztus és a szentek, mártírok homlokterbe-állítása, Szent Ágostonkiadása, Pannónia gyásza, Horatius-kiadása, verstana.) A munka legnagyobb részében módszeres is. Pf.

Janovszky Antal: Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói. A szerző kiadása. (H. és évsz. nélkül.)

Horatius kétezereves jubileumát mi magyarok is joggal ünnepeltük, hiszen szelleméből bőven táplálkoztunk. A szerzőnek az volt a célja, hogy ezt kimutassa. A meglevő tudományos irodalmat gondosan áttanulmányozta, a rendelkezésére álló adatokat megrostálta, felülbíráta és valamelyik jeles szakértő mellé állva, világos képet szerkesztett Horatiusnak ránk való hatásáról. A tiburi lantos érvényesülése egy-egy korunkban nemcsak stílusproblémát, de szellemi arcképet is jelent. Ezt 18. és 19. századi érvényesülésében jórészt megmutatta. A 20. századi fordításokat már nem nézte ilyen szemmel. Igaz, hogy itt még nem állt rendelkezésére jó előmunkát. Az összefoglaló értekezés érdemes munka. Pf.

Miklós Lajos: A modern magyar regény. Általános jellemzés. Főbb képviselők. A pécsi egyetem Magyar Intézetének Értekezései. 22. sz.

A szerző maga is megvallja, hogy nem látja tisztán azt, amiben él. Az általános címen aztán megemlékezik Móricz Zsigmondról, Szabó Dezsőről. Surányi Miklósról, Sárdi Sándorról, Márai Sándorról és Körmendi Ferencről. Az utóbbi négyről részletesen, mert „még nem tárgyalták őket *ilyen* tanulmány keretében“ és mert „ezek kapták meg legjobban“; Sárdiban ezenkívül a bara-

nyai falvak hangját hallja. Sem szempontja, sem módszere; sőt erkölcsi nézőpontja is meglep. Sajnálatos, hogy ez a jelentéktelen írás egy fémjelzett sorozatban jelenhetett meg.

Pf.

Borotvás-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei. Budapest, 1938. Franklin-Társulat. 467 l.

Tudományos írónk egy része „szaknyelven“ ír s ezért a nagyközönség számára kevésbé érthető. Ennek a csoportnak — úgy látszik — az az álláspontja, hogy minél érthetlenebbül szövegezi mondatait, annál „tudományosabb“. Szerencsére ez az irány visszavonulóban van.

Borotvás-Nagy Sándor munkájának minden sorából kiütközik az a tudatos törekvés, hogy a tudományos tárgyat érthetően, sőt élvezhetően adja elő. Pedig tárgyköre nem hálás. Nem szakavatott író könnyen beletévedhetett volna a részletezés ingoványába. De a szerző biztos kézzel vezet át bennünket a magyar közgazdasági élet hőskorán. Mert közgazdaságunk hőskorának nevezhetjük ezt a történetet Kossuthig. „Előtte volt közgazdasági művelődésünk kezdete, utána következik közgazdasági művelődésünk kibontakozása.“

Az irodalomtörténetet azért érinti közelről Borotvás-Nagy Sándor munkája, mert számos fejezete egyúttal irodalomtörténet is. Tessedik Sámucltól, Vályi Andrástól, Nagyváthy Jánostól és Berzeviczy Gergelytől kezdve számos kiváló elme gazdagította közgazdasági irodalmunkat részint közérdekű, részint szakszerű elmélkedéseivel, helyzetrajzaival, javaslataival. Széchenyi István a szabadkereskedelem híve volt s lelke-mélyén a magyarság akkori érdekének megfelelően: fiziokrata. Ebből a szempontból is szembekerült nagy ellenfelével, a merkantilista Kossuth Lajossal.

Közgazdasági művelődésünk eddig széteső mozaikjai színes festménnyé változnak Borotvás-Nagy munkája nyomán. Festménnyé, mert aki figyelmesen végigolvassa a könyvet, annak lelkébe belevésődik minden fejezete. Különösen most, amikor minden célunk az, hogy az ifjúságot a gyakorlatiasabb pályák felé vezessük.

Batizi László.

Gyenes István: Riedl Frigyes. Budapest, 1937. 88 lap.

Nagyon gondos, szeretettel megírt tanulmány irodalomtörténetírásunk nagy értékéről. Becsessé teszi a szorgalom, amivel Riedlnek minden hozzáférhető írásán magát átdolgozta, hogy mentől közelebb jusson egyéniségéhez. És éppen Riedl apró cikkei révén hoz sok újat ahhoz a képhez, amely róla bennünk él. Ezek között az apró adatok között különösen fontos irodalomtörténetírói felfogásának Tainehez való viszonya. Kár, hogy rövidre szabott terjedelme miatt csak átfut nem egy tanulmányon és így abban, aki nem ismeri azokat, fogyatékos kép marad. Általában: nincs különbségtéves és jelentős és a sietve írt cikkek között, és nem tudja felismerni Riedl jelentőségét az egyetemi tanszéken. Riedl tudományos jelentőségét le kellene mérni azzal a hatással is, amelyet a magyar irodalomtudomány művelőire tett. Az Arany-könyv igazi értékét így tudnók igazában felmérni.

Hm.

Horváth László: P. Horváth Lázár élete és munkássága. Budapest, 1936. 48 lap.

Szerencsés gondolat volt a múlt század első felének erről a szorgalmas íróemberéről összefoglaló képet adni. Sajnos, már ma is legnagyobbreszt nyom-

tatott források állanak csak rendelkezésre e kép megrajzolásánál. Szerzőnk ezeket becsületesen áttanulmányozta és megbízható ítéletek (Császár Elemér, Szinyeyi Ferenc, Ferenczi Zoltán) alapján szedi rendbe adatgyűjtését. Gonddal nézte át az egykorú magyar folyóiratokat. Tanulmányának értéke éppen ez a teljességre való törekvés.

H. M.

Gombos Lili: A Revue Des Deux Mondes és Magyarország. (A pécsi Erzsébet-Tudományegyetem francia intézetében készült dolgozat. 18.) Pécs, 1938. 101 lap.

Gondos áttekintése annak, hogy mi hangzott el az idézett francia folyóiratban a magyarságról: a magyar történelemről, a nemzetiségi kérdéstről, a magyar államférfiakról és történelmi alakokról, a magyar művelődésről, és végül, mint az utazók benyomása. Értéke a könyvészeti függetlenség, az összes magyar vonatkozású cikkek jelzése. Kár, hogy a szerző nem marad meg az egyszerű regisztrálásnál, hanem bizonyos jelenségeknek okát is keresi, meg nem nevezett informátort szólaltat meg, sőt maga is helyreigazít, például a Szent István egyházi alkotmányának egyik magyarázata kapcsán. Ilyenkor — történelmi mozzanatokról lévén szó — a naív vélemény fölülleges.

K. B.